Szabó Éva–N. Kollár Katalin–Hujber Tamásné

# A pedagógiai szakszolgálatokban végzett iskolapszichológiai, óvodapszichológiai ellátás szakterületi protokollja (2015)

## *5.2.* Az iskolai és óvodai szűrőeljárások (37-39. oldal)

A szűrések olyan tervszerűen lebonyolított adatgyűjtések (felmérések, csoportos vagy egyéni vizsgálatok), aminek célja a szokásostól való eltérés megállapítása (Szitó, 2010).

### Az iskolai és óvodai szűrő és állapotmegismerő eljárások általános szabályai

Mielőtt rátérnénk a szűrés/első találkozásnál használatos módszerek ismertetésére, mind az iskola- és óvodapszichológusok, mind a koordinátor által használt eljárások esetén foglalkoznunk kell ezek használatával kapcsolatban két általános kérdéssel, a tájékoztatási és engedélykérési kötelezettséggel, és a mérésekkel kapcsolatot szabályokkal. Az ebben a fejezetben tárgyalt szűrőeljárások, és az 5.3. fejezetben bemutatásra kerülő állapotmegismerő tevékenység esetén ezek a szempontok egyaránt figyelembe veendők.

#### A tájékoztatási és engedélykérés szabályai

A kérdőívek és más szűrő- és diagnosztikus eszközök alkalmazása történhet névvel, vagy név nélkül. Az anonim csoportos felmérések esetén a pedagógus és/vagy az iskolavezető engedélyére van szükség. Névvel kitöltendő kérdőívek esetében szülői beleegyezést szükséges kérni (Pszichológusok Szakmai Etikai Kódexe 2004, továbbiakban SZEK) Ez lehet aktív vagy passzív beleegyező nyilatkozat. Az aktív beleegyező nyilatkozatnál azt a kérdést tesszük fel, hogy hozzájárul-e gyermeke vizsgálatban való részvételéhez, míg a passzív nyilatkozat esetén azt kérjük, hogy csak akkor küldje vissza a nyilatkozatot, ha nem járul hozzá a vizsgálatban való részvételhez. A nyilatkozatnak mindkét esetben röviden, érthetően tartalmaznia kell a mérés

célját, és időtartamát, valamint a lebonyolítás menetét (A 4. mellékletekben bemutatunk egy-egy mintát az aktív és a passzív beleegyezés kérésére.). Az iskolai életben általánosan használt szülő-tanár kommunikációs forma a tájékozató füzeten (ellenőrző, üzenőfüzet) keresztül történő információcsere. Az iskolapszichológus is alkalmazhatja ezt a kommunikációs csatornát a mérésekkel kapcsolatos tájékoztatásra. A legalkalmasabb kommunikációs forma megválasztását az adott eljárás jellemzői és tartalma határozza meg.

A mérés céljáról a diákokat is tájékoztatni szükséges, ügyelve arra, hogy az információk a lehető legkevésbé legyenek befolyással magára a vizsgálatra. A diákok a felmérésekben minden esetben önkéntesen vesznek részt. Minden csoportos szűrő/állapotmegismerő eljárás esetén szükség van arra, hogy a diákok valamiféle visszajelzést kapjanak. Ennek elmaradása bizalmatlanságot és a további mérésekben való részvétel csökkenését eredményezi (Szitó, 2010). A név nélkül történő felmérések esetében a visszajelzés a csoportra vagy alcsoportokra globálisan jellemző (pl. átlag) értékekről szólhat, valamint az összegző tanulságokról. A csoportos vizsgálatokkal kapcsolatos visszajelzéseknél figyelemmel kell lenni a csoport fejlődéslélektani és szociális érettséggel kapcsolatos jellemzőire. Mindig annyi és olyan információt kell megosztani, amely egyértelműen a csoport *épülését, erősödését* szolgálja. Ezek megválasztása mindig a helyzet ismeretében történhet, ezért a továbbiakban néhány általános alapelvre hívjuk fel a figyelmet.

- A visszajelzés magját minden esetben a csoportra vonatkozó pozitív üzenet, az erősségek kiemelésének kell képeznie.
- A pozitív pszichológiai megközelítés szellemében kerülni kell a csoport gyengeségeit előtérbe állító visszajelzést. Minden nehézséget, problémát, mint fejlesztésre, javításra szoruló területet érdemes megnevezni, és megmutatni a fejlesztés lehetséges útját is.
- Elkerülendő a tanult tehetetlenség érzésének kialakulását, a meglévő nehézségek értelmezésekor a hangsúlyt a fejleszthetőségre kell helyezni. Jelezni kell, hogy melyek azok a területek, amelyek megváltoztatására a gyerekeknek befolyása van és vélhetően képesek is azt pozitív irányba változtatni.
- Csoportos visszajelzés esetén különösen veszélyes a bűnbakképzési szituáció kialakulása, azaz, hogy a csoport esetleges negatív mutatói miatt egy kisebb csoportot vagy akár egyetlen személyt hibáztathatnak a gyerekek. Ezt a szempontot a visszajelzés tervezésénél már figyelembe kell venni, és erre a csoportdinamikai jelenségre a visszajelzés során végig figyelni kell.

- Csoportos visszajelzés esetén tilos egyéni szintű információt kiadni. Sem burkoltan, sem nyíltan nem szabad utalni a csoport valamelyik tagjának eredményére, vagy hozzájárulására a csoport átlagához. Ez még a pozitív hozzájárulásra is igaz, tehát azt sem szabad kifejezni, hogy kinek az eredménye/értéke lett a legkedvezőbb, kinek az értékei befolyásolták legpozitívabban a csoport átlagát.
- A tanulók részére a vizsgálat témája mentén általános tájékoztatás formájában kell visszajelzést adni, pl. az életmód kérdőívben tapasztalt napirend problémák esetén a helyes munkaidő beosztás, szabadidő felhasználás stb. témáit érdemes feldolgozni.

A névvel történő mérések esetében a személyre szóló visszajelzés csak az érintettel való négyszemközti találkozás során történhet, és csak az ő engedélyével osztható meg mással, amennyiben a másokkal való megosztás szakmailag indokolt. A névvel felvett kérdőívek esetében fel kell ajánlani a tanulóknak, hogy egyéni konzultáció keretében saját eredményükkel kapcsolatban személyes értékelést kaphatnak. Minden szűrő és állapotmegismerő eljárás során nyert adatot az adatvédelmi szabályok (Nkt. 41. §) és az etikai kódex (SZEK 2004) útmutatásainak betartása mellett kell kezelni.

### *5.2.1. A s*zűrés céljának meghatározása, első találkozás (40-41. oldal)

Az óvodai és iskolai szűrő vizsgálatokra egyrészt a referálás nyomán kerül sor, másrészt a rendszeres szűrés keretében, amikor a korábbi tapasztalatok vagy az általános szakmai gyakorlat alapján célszerű egy adott korosztály szűrővizsgálata. Ilyen tipikusan az iskolába lépés előtti óvodai szűrés az iskolakészültség szintjének és ez alapján a szükséges fejlesztési területeknek a kijelölése céljából.

Az egyéni problémákkal kapcsolatos referálás után, vagy azzal egy időben az első lépés a probléma jellegének meghatározása. Ha a probléma referálója maga a szülő, akkor a probléma kialakulásának folyamata, a probléma jellegének feltérképezése a szülővel folytatott beszélgetéssel megtörténhet. A probléma jellegétől, összetettségétől függően szükség lehet további problémafeltáró megbeszélésre a szülővel, de a szülőpár másik tagjával, az érintett gyermekkel és a problémában érintett pedagógus(ok)kal folytatott konzultáció is indokolt lehet  a probléma jellegének meghatározása céljából is.

A referálás és a probléma jellegéből következik, hogy erre a problémafeltáró lépésre milyen mértékben van szükség. Egyszerűbb problémáknál a referálás akár ki is jelöli a szűrővizsgálat irányát, azonban minden esetben szükséges első lépésként a szülő/gondviselővel folytatott problémafeltáró konzultáció. **Különös figyelmet igényel a szülővel való konzultáció, amikor a referáló – jellemzően a kamasz korosztályban – maga a diák. Ilyenkor az egyéni foglalkozás engedélyezése céljából a szülővel való kapcsolatfelvétel kötelező a diák 18. életévének betöltéséig, ugyanakkor szakmai feladat a kliens megnyerése ahhoz a gondolathoz, hogy a szülővel való kapcsolatfelvétel szükséges, és az ő érdekében történik.**

### 5.3.1. A megfigyelés (46-47. oldal)

A megfigyelés az iskola-, óvodapszichológusi munka egyik legkézenfekvőbb, és leggyakrabban alkalmazott módszere. Ennek több formája lehetséges. A helyzet tervezettsége alapján megkülönböztethetünk spontán és előre tervezett megfigyelést.

A spontán megfigyelés olyan helyzetekben jön létre, amikor az iskola-, óvodapszichológus a jelenlétéből következően tanúja lesz bizonyos eseményeknek, amelyeket szakmai szempontból fontosnak ítél, és a későbbiekben ezek nyomán további információszerzést tart szükségesnek. Az intézményi jelenlét számos indirekt, spontán megfigyelési lehetőséget biztosít a szakember számára. Például az iskolai szünetekben vagy az óvodai udvari játék közben a pszichológus spontán módon felfigyelhet peremhelyzetűnek tűnő, magányos gyerekekre, vagy olyan kommunikációs jellemzőkre, amelyek akár egy kezdődő iskolai zaklatás jelei lehetnek, vagy utalhatnak a konfliktus helyzetekre a gyermekek közt vagy a gyermek-felnőtt interakcióban. Az ilyen spontán megfigyelések szakszerű értelmezése alapját képezheti az iskola- óvodapszichológus által kezdeményezett preventív akcióknak.

A tervezett megfigyelést a referálás, bejelentkezés alapján a pszichológus egy konkrét célból választja, mint az állapotmegismerés eszközét. Ennek szükségességét több szempont indokolja. Az egyik a korábban már említett ökológiai (Szitó, 2010), vagy rendszerszemlélet. A diák viselkedése nem választható el attól a társas és tárgyi környezettől, amelyben az adott viselkedés megnyilvánul (Dúll, 2007). További fontos szempont, hogy a gyermekek viselkedése, különösen azoké, akik valamilyen magatartási, beilleszkedési problémával küzdenek, nem konzisztens, gyakran szituációról szituációra változik (Szitó, 2010) − például az egyik pedagógus tapasztalja az adott viselkedést, vagy problémát, a gyerekcsoporttal dolgozó másik pedagógus nem. Ezért a foglalkozások, vagy órák megfigyelése elengedhetetlen eszköze

az állapotmegismerésnek. Fontos azonban leszögezni, hogy a pszichológiai megfigyelés nem hospitálás (lásd részletesebben Szitó 2010).

A tervezett megfigyelésnél az alábbi szempontokat kell figyelembe venni:

- **Az órai munka megfigyeléséhez minden estben a pedagógus engedélyét kell kérni.**
- A megfigyelés előtt a pszichológusnak saját maga számára rögzíteni kell a megfigyelés célját, szempontjait, amelyekről a megfigyelés során és után feljegyzést kell készíteni.
- A megfigyelés során arra kell törekedni, hogy a helyzet természetességét minél kevésbé zavarja meg a pszichológus jelenléte.
- A látogatás céljáról a gyerek számára érthető formában érdemes tájékoztatást adni. Amennyiben egy konkrét gyerek/diák megfigyelése áll a látogatás középpontjában, ezt nem helyes megosztani a többi gyerekkel. Erre a pedagógus figyelmét is fel kell hívni még a látogatás előtt.
- A megfigyelés eredményeit (ahogy minden más információt) a pszichológus bizalmasan kezeli, és csak azokkal osztja meg, akiket ez közvetlenül érint. A megfigyelés tapasztalatit elsősorban a pedagógussal való konzultációban használja fel, a konzultáció kommunikációs jellemzőinek, és szabályainak betartása mellett (lásd beavatkozás fejezet).

### 5.4.1. Egyéni tanácsadás (52-53. oldal)

Az egyéni pszichológiai tanácsadás az iskola-, óvodapszichológusi munkában is rendszeresen előforduló beavatkozási forma. Ahogy azt a referálás, bejelentkezés fejezetben bemutattuk a beavatkozási folyamatba többféle módon kerülhet a kliens. A kisebb gyerekeket a pszichológus általában a szülő, vagy a pedagógus javaslatára vonja tanácsadási folyamatba. A serdülőkorúak gyakran már önállóan jelentkeznek. Amennyiben nem a szülő kezdeményezi a tanácsadást, akkor az egyéni tanácsadási folyamat megkezdése előtt, annak korai szakaszában szükséges tájékoztatni a szülőket a tanácsadásba vétel tényéről. Ez a tájékoztatási kötelezettség, azonban bizonyos esetekben etikai szakmai kérdéseket vethet fel. Például a kisebb gyerekek esetében is kérdésessé válik a tájékoztatás szükségessége és indokoltsága, ha a tanácsadásba vételt a szülő elhanyagoló, vagy bántalmazó viselkedése miatt kezdeményezi a kliens vagy a referáló. Serdülőkorú klienseknél már a pszichológussal szembeni

bizalomvesztést eredményezheti, ha a szakember a kliens határozott tiltakozása ellenére is tájékoztatja a szülőt. A pszichológusnak feladata, hogy segítse a szülő és a gyerek közötti bizalom helyreállását, és ennek eredményeként elérje, hogy maga a kliens tájékoztassa a szülőket erről a döntéséről.

Az egyéni tanácsadás *célja*: A szülő, pedagógus, ill. gyermek által felvetett problémá(k) megoldása mellett a kliens pszichológiai tudatosságának és erőforrásainak erősítése is.